

UDK: 82/81

Gulxaya ORAZALIEVA

QQDU jurnalistika kafedrası tayanch doktoranti

E-mail: Orazalieva_G@mail.ru

Qoragalpoq davlat universiteti jurnalistika kafedrası docent X.Atajanov taqrizi asosida.

MAIN THEMATIC AREAS OF KARAKALPAKSTAN MAGAZINES

Annotation

The article classifies the main thematic areas of magazines that operated in Karakalpakstan and are published today. To classify the magazines, the author provided an analysis of articles published in local magazines.

Key words: Local magazines, content analysis, publication focus, social issues.

ОСНОВНЫЕ ТЕМАТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЖУРНАЛОВ КАРАКАЛПАКСТАНА

Аннотация

В статье классифицированы основные тематические направления журналов, действовавших в Каракалпакстане и издаваемых сегодня. Для классификации журналов автор привел анализ статей, опубликованных в местных журналах.

Ключевые слова: Местные журналы, контент-анализ, направленность публикации, социальные проблемы.

QORAQALPOG'ISTON JURNALLARINING ASOSIY TEMATIK YO'NALISHLARI

Аннотасија

Maqolada Qoraqalpog'istonda faoliyat yuritgan va bugungi kuni nashr qilinib kelayotgan jurnallarning asosiy mavzuli yo'nalishlari tasniflangan. Jurnallarni tasniflash uchun muallif mahalliy jurnallarda chop etilgan maqolalarning tahlilini keltirib o'tgan.

Kalt so'zlar: Mahalliy jurnallar, kontent analiz, nashrning maqsadli yo'nalishi, ijtimoiy muammolar.

Kirish. Qoraqalpog'iston chop etilgan jurnallarning mavzuli yo'nalishlarini har tomonlama o'rganish va tahlil qilish dolzarb hisoblanadi, nimaga deganda shu davr ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan auditoriyaning talab va istaklarini o'rganishda muhim hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Tadqiqotchi A.V. Kolesnichenko jurnallarning turlarini ta'kidlaganda azaldan mavjud bo'lgan ijtimoiy-demografik belgilarga ijtimoiy-psixologik asos, ya'ni yashash sharoiti, iste'molchilik talablari. Bu guruh belgilarini umumiy potensial auditoriya ichidan maqsadli auditoriyaning o'rni aniqlashda foydalanish mumkin [1] deb ta'kidlaydi. A.V. Kolesnichenko maqsadli auditoriyaning yana bir guruh belgisini ta'kidlaydi - o'ziga xoslik va yakka. O'ziga xoslik belgisi bu auditoriyaning ommaviy axborot vositalari va matbuotga bo'lgan ishonch darajasini belgilaydi, bular tematik didi, ommaviy kommunikatsiya kanallariga murojaat qilish motivatsiyasi. Individuallik belgilari - maqsadli auditoriyaning muayyan nashr yoki materialga munosabatini tahlil qilish uchun kerak [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Mahalliy jurnallarning mavzuli yo'nalishlarini tasniflash uchun kontent-tahlil, tarixiy tahlil, empirik taqqoslash uslublaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Mustaqillikning dastlabki yillarida mahalliy matbuotning asosiy mavzusi Orol muammosi bilan birgalikda milliy uyg'onish, milliy identiklikni anglash, milliy tarix, urf-odat, an'analar bo'lganligi haqiqat, endi chiqa boshlagan jurnallar ham bu yo'nalishni davom ettirdi.

1991-yili chiqa boshlagan "Orol" jurnali o'sha vaqtdagi o'lkamizjurnalistikasi uchun o'zgacha fenomen bo'ldi deb ta'kidlash mumkin, chunki nashr milliy ruh bilan sug'orilgan kontentlarni yoritib boradigan birinchi jurnal bo'ldi, ikkinchidan, jurnal avvaldan kelayotgan nashrlarda bosma asarlar mualliflari uchun erkinlik maydonchasiga aylandi. Ayniqsa, yozuvchi Muratbay Nizanovning ta'kidlashicha, jurnalda "Qoraqalpoqlar" nomli illyustrativ kontent e'lon qilindi. Bunda qoraqalpog' urug'-qabilaviy jadvali e'lon qilindi. Ta'kidlash joizki, bu milliy uyg'onish, milliy o'zlikni anglash uchun bo'lgan dastlabki qadamlardan biridir.

"Orol" jurnalining sahifalarida qoraqalpog' xalqining tarixi, o'tmishiga bog'liq maqolalarni jurnalning nashr etilayotgan bir qator sonlarida uchratish mumkin. Masalan, jurnalning 1992-yil 3-sonida, O.Yusupov, K.Reymovlarning "Oraz Muhammad otaliq," P.Xo'jabekovning "XIX asrning ikkinchi yarmidagi qoraqalpoqlarning siyosiy qurilishi," A.Axmedovanning "Yusuf Xos Hojib aql va bilimlilik haqida." Masalan, O.Yusupov, K.Reymovlarning "Oraz Muhammad otaliq" nomli maqolasida bir qator tarixiy ma'lumotlarni uchratish mumkin: Qoraqalpoqlar - Janubiy Orol bo'ylarida, Amudaryo va Sirdaryoning quyi oqimlarida, Qizilqum va Ustyurt kengliklarida yashagan, yaylovda yashovchi yarim o'troq qabila va urug'larning birlashmasidan shakllangan turkiy tilli xalq hisoblanadi. [3].

"Orol qizlari" jurnalining nomi ko'pchilikda nashrning asosiy mazmuni ayollar mavzusi bilan bog'liq

deb o'ylagani aniq. Lekin jurnalning birinchi sonidan boshlab oq tematik doirasi kengligi, nashrning ijtimoiy muammolar va voqealarni yoritib berishda cheklanib qolmasligini bildirib o'tgan edi.

Ayniqsa, jurnal sahifalarida muntazam chop etib borilgan jurnal o'quvchilari tomonidan o'z dardlarini qog'ozga tushirgan satrlari o'quvchilar e'tiborini tarqatgan maqolalari qatoridan o'rin olgan. Bugun ijtimoiy tarmoqlarda kontent ijodkorlari yaxshi ko'radigan auditoriyaning reaksiyasini ko'tarish masalalari o'sha davrda xatlar va tahririyatlarga kelib tushgan xatlarda nashr sahifalari orqali javob berish usulidan keng tarzda foydalanilgan. Zamonaviy kommunikatsiya vositalari rivojlanmaganligi sababli ikki tomonlama aloqa o'rnatishda xatlar asosiy vosita hisoblangan.

"Janri periodicheskoj pechati" kitobining muallifi A.A. Tertichniy xat janrining jurnalistikadagi ahamiyati haqida shunday fikr bildiradi: "Bu janr tufayli jurnalist vaziyatni har tomonlama ko'ra oladi, buning tufayli masalani har tomonlama to'liq va rang-barang ko'ra oladi.[4]".

Darhaqiqat, xatlar nashrlar uchun auditoriya bilan aloqa o'rnatishda, ularning fikrlarini bilish orqali o'z maqolalari sifatini qayta ko'rib chiqishiga, muayyan yo'nalishlar bo'yicha ishlarni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Keyinchalik "Orol qizlari" jurnalida o'quvchilarning qiziqarli va bahsli fikrlarini o'zida jamlagan alohida "Sirli sahifa" [5] shakllandi. Masalan, jurnalning 1995-yili. 2-4-sonlarida berilgan maxsus sahifada bir necha o'quvchining o'z hayotida bo'lib o'tgan voqealarni jamlagan xatlari e'lon qilingan. Ta'kidlash joizki, xalq obodi Hamro degan qizning dardga to'la xati ko'pchilikning xayolida o'ylarni uyg'otishi aniq. Jurnallarning shunday hayotiy voqealarni o'z ichiga olgan maktablarni e'lon qilib borishi, ayrim shunga o'xshash voqeaga duch kelgan ayol-qizlarni tarbiyalash, ularni hayotda yo'naltirish, o'z hayotiga shukr qilish kabi tushunchalarni shakllantirishga ham yordam beradi.

Demak, mustaqillikning dastlabki yillarida chop etilgan, lekin ayrim sabablarga ko'ra faoliyati to'xtab qolgan mahalliy jurnallar auditoriya talab va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda faoliyat yuritishga harakat qilayotganini ta'kidlashimiz mumkin. Nega deganda, jurnal tahririyati xodimlarida davlat tomonidan jurnalga obuna amalga oshiriladi, yoki davlat yordam pul beradi degan tushunchadan yiroqlashdi. Sababi ham auditoriya talablari va qiziqishlari asosida harakat qildi.

Auditoriya talablari bo'yicha taniqli olim MakKuayl auditoriya talablarini quyidagicha tasniflashni taklif etadi: axborotga bo'lgan talab, identifikatsiya talabi, ijtimoiy integratsiya, ko'ngil ochish talablari[6]. Ya'ni ommaviy axborot vositalari orqali olgan axborot orqali o'quvchi voqealarda yo'nalish oladi, uni o'z hayoti bilan taqqoslab ko'radi, o'z xavfsizligi bilan bog'liq bo'lgan muammolarni o'z bilimi bilan yengib o'tgisi keladi.

Qoraqalpog'istonda mustaqillikning dastlabki yillari nashr etilgan jurnallardagi e'lon qilingan mavzuni bir necha turga bo'lib qarash mumkin:

-Tarixiy haqiqat mavzusi. Bu mavzuning jurnallarda shakllanishiga ijtimoiy-siyosiy vaziyat ta'sir etganligini ta'kidlash mumkin. O'tgan asrning saksoninchi yillarining oxirlarida sobiq ittifoq respublikalarida bosh ko'tara boshlagan mafkura buzib ko'rsatgan tarixni qayta ko'rib

chiqishga bo'lgan xalqlarning talablari. Qoraqalpog'istonda o'z tarixini chuqur o'rganish, sovet davrida buzib ko'rsatilgan voqealarni qayta ko'rib chiqish orqali, jurnallarda tarixiy haqiqatning ko'rinishlarini yoritish. Oddiy bir misol, ittifoq davrida xalq dushman bo'lish o'yida ham bo'lmagan Izbon ismli qoraqalpoq yigitining sovet mafkurasi tufayli qaroqchiga aylanganini ta'kidlash mumkin. Mustaqillikning dastlabki yillari tarix sahifalarining real voqelik asosida o'rganilishi natijasida Izbon qaroqchi emas, balki el botiri bo'lganligi isbotlandi. Izbon o'z oilasini himoya qilish uchun sovet hukumati jallodlariga qarshi chiqib haqiqatni o'rnatishga harakat qilganligi ma'lum bo'ldi.

- Milliy urf-odatlar va an'analar. Bu mavzu jurnallarimizning asosiy mavzulari qatorida bo'ldi. Buning ham asosiy sababi, xalqning o'zini anglashga, o'z identivligini bilishga bo'lgan intilishining yuqori bo'lganligi bilan isbotlash mumkin. Fikrimizni mana bu maqolalar bilan isbotlamoqchimiz. Masalan, "Orol" jurnalining 1991-yil 1-sonida e'lon qilingan "Navro'z haqida nimalarni bilamiz?" nomli maqolada navro'z bayramining kelib chiqish tarixi, qoraqalpoqlar orasida bayramlanish an'analarga keng to'xtalib o'tilgan. Ittifoq davrida Navro'z bayrami eskilikning qoldig'i, boy, mollarning bayrami sifatida taqiqlanib, nishonlanmagan.

- Milliy identiklik (milliy, tarixiy, til xususiyatiga ko'ra shaxsning bir millat yoki davlatga mansubligi) mavzusi. Bu mavzu o'sha davr jurnallarining asosiy tematik yo'nalishi bo'lgan deb ta'kidlashimiz ham mumkin. Masalan, "Orol" jurnalining dastlabki sonlaridan boshlab arxiv hujjatlari asosida "№1,2,3 hujjat" nomi bilan qoraqalpoqlar tarixida bo'lgan ma'lum voqealar va tarixiy haqiqat masalalari yoritilgan. Yana "Orol" jurnalining bir necha sonida qoraqalpoqlar kimlar boshqardi, urug'lar bilan qoraqalpoq biylari haqida bir qator materiallar e'lon qilingan.

- Ilgari e'lon qilinmagan adabiy asarlar. Bizlarda dissident yozuvchilar (ko'pchilikning fikriga qarshi bo'lsa ham o'z fikrini isbotlay oladigan odam) bo'lmasa ham adabiy muhitda bir qator mavzularning e'lon qilinishiga taqiq qo'yildi. Partiyaning rasmiy organi sifatida shakllangan "Amudaryo" jurnalida e'lon qilinishiga taqiqlangan mavzular va mualliflar ham bo'ldi. Mana shunday mualliflar o'z asarlarini "Orol" jurnalida e'lon qilish imkoniyatiga ega bo'ldi.

- Orol fojiasi mavzusi. Bu yillari jurnallarda Orol dengizining to'liq qurib qolishi ehtimoli atrofida emas, balki qayta tiklash va dengizning quriy boshlaganligiga sabab bo'lgan omillar tahlil qilingan maqolalar ko'pchilikni tashkil etgan.

Qoraqalpog'iston jurnallarining nashr etilish tarixiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bir necha bosqichli o'zgarishlarni ko'rishimiz mumkin. Masalan, "Orol" jurnali 1994-yilning oxiriga kelib yopilib qoldi, "Orol qizlari" jurnali esa 2000-yillargacha chiqib turdi. 2000-yildan keyin esa, o'zgacha yo'nalishdagi jurnallar chiqqa boshladi. Ular qatorida "Qoraqalpog'iston" jurnalini ta'kidlash mumkin.

"Qoraqalpog'iston" jurnalining tashkil etilishining asosiy maqsadlaridan biri Qoraqalpog'istonning turistik salohiyatini dunyoga tanitish edi. Lekin, o'sha davrda turistik salohiyatni namoyon etib berish uchun yetuk iqtisodiyot, ishlab chiqarish bo'lishi kerak edi. Nega deganda iqtisodiy salohiyat oshgani sari tarixiy maskanlarni

qayta rekonstruksiya qilish, yangi sayyohlik maskanlarini barpo etish ishlari amalga oshiriladi. Shu sababli jurnal o'lkamiz qiyofasini yaratish, qoraqalpoq xalqining o'ziga xosliklarini yoritib berish uchun tarixiy retrospektiva (o'tmishga, tarixga nazar tashlash) yordamidan foydalanishga harakat qildi. Masalan, jurnalning 2002-yil, 3-4-sonlarida "Hakim ota ul ulug' zot" deb nomlangan maqolada buyuk mutafakkir Sulaymon Boqirg'oniy ijodida ruh va insonlarga xos bo'lgan tuyg'ularning namoyon bo'lishi masalalari atroflicha tahlilga olingan.

Respublikamizda axborot-ma'rifiy "Saza" jurnali 2009-yildan boshlab chiqa boshladi. Hajmi A5, oyiga bir marta chiqadi. Jurnal muqovasida "Shaxsiy rivojlanish va oila jurnali" deb yozilgan.

Bizning fikrimizcha, bugungi zamonda jurnal nashrlarining matbuot bozorida o'z o'rniga ega bo'lishi uchun rivojlanish strategiyasi va konsepsiyasiga ega bo'lishi kerak. Lekin har bir nashrning o'z rivojlanish konsepsiyasi bo'lishi mumkin, lekin barcha jurnallarning asosiy maqsadi o'quvchilarning maqsadlarini bajarish.

Jurnalning aksariyat qismini psixologik maslahatlar, hayot uchun zarur bo'lgan nasihatlar, yo'l-yo'riqlar, turli qiyin vaziyatlarga tushib undan yo'l topib ketgan insonlar hayotidan hikoya qiluvchi materiallarni e'lon qilib boradi.

Misol uchun, "Savol-javoblar" ruknida berilgan "Shaxsiy rivojlanish markazida bo'lgan suhbatlardan" sarlavhali materialga e'tibor qaratamiz. Materialda hayotiy vaziyatlarga tushib qolgan insonlar o'zlarining savollarini bildiradi. Ta'kidlash joiz: "Mening ham oilaviy muammom bor edi. Men farzandlarim tarbiyasida ota va onaning roli teng bo'lsa, bolalarim kelajakda yaxshi va mehribon farzand bo'lishini xohlayman. Hozir bir o'g'lim, bir qizim bor. Biroq, turmush o'rtog'i ko'p yillardan buyon xorijsa ishlaydi. O'tgan bir ko'rsatuvda "Pul mehrning o'rnini bosa olmaydi" deyilgan edi. Bolamning otaga bo'lgan sovuqligi o'sib borayotgandek. Erim "Faqat pul bo'lsa bo'ldi" deb tushunadi. Bolalarim uchun otaning mehri kerak emasmi? Erimning fikrini yaxshi tomonga o'zgartira olamanmi?"[7].

Agar haqiqatdan ham tahririyatga kelib tushgan va bo'lgan voqealar to'g'ri bo'ladigan bo'lsa, bunday hollarda jurnal orqali oddiy psixologik maslahat berish muhim hisoblanadi. Chunki, qiyin ahvolga tushgan inson yaqinlaridan madad kutadi. Bunday madadni jurnalidan

topgani to'g'ri bo'ladi, chunki nashrning rasmiy organi, undagi berilgan javoblarning to'g'riligiga ishonch yuqori bo'lishi aniq.

Xulosa va takliflar. 2000-yillarda Qoraqalpog'iston jurnallarining tematik yo'nalishi tasnifi quyidagicha ekanligini kuzatdik:

- Ekologiya mavzusi. Ekologiya mavzusida Orol inqirozi atrofida vujudga kelayotgan ekologik muammolarni yorituvchi materiallar e'lon qilinishi davom etdi. Lekin, Orol haqida maqolalarning o'ziga xosliklaridan biri shu yillardagi materiallarda ko'proq Orol fojiasi sababli paydo bo'layotgan atrof-muhitdagi, inson salomatligiga bog'liq muammolar ko'rinishida aks etgan. Mustaqillikning ilk yillari Orol dengizi bilan bog'liq maqolalarda kim aybdor? Nima uchun dengiz suvi tortib ketdi degan savollar atrofidagi fikrlar ustun bo'lib kelgan bo'lsa, 2000-yillardan keyin maqolalarni ko'proq Orol dengizini shu holatda saqlab qolishni amalga oshirish bo'yicha qanday choralar ko'rish kerakligi bo'yicha fikrlar ustun bo'lib hisoblanadi.

- Adabiyot mavzusi. Adabiyot mavzusi mahalliy jurnallarning asosiy mavzularidan biri sifatida qayd etish mumkin. Bu yillardagi jurnallarda adabiyot mavzusi quyidagi yo'nalishda. Birinchidan, adabiy jarayon, ya'ni mustaqillikdan keyingi yillarda mumtoz shoir va yozuvchilarimizning adabiy durdonalari istiqloq mafkurasida o'rganilgan. Ayniqsa, sobiq ittifoq davrida kommunistik mafkura asosida klassik shoirlarimizning asarlari boy-kambag'al tushunchasi doirasida o'rganilgan.

- Tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy xarakterni yorituvchi mavzu. Bu mavzudagi maqolalarning jurnallarda yoritib borilishining asosiy omillari sifatida quyidagilarni ta'kidlash mumkin. Istiqloq mafkurasida yoshlarni tarbiyalash, ularning har tomonlama yetuk, ma'naviy jihatdan shakllangan yoshlarni voyaga yetkazish ustuvor vazifalardan biri hisoblandi. Chunki yoshlarimiz ongiga ommaviy madaniyatning ta'siri yuqori bo'ldi. Bu mavzuni bir necha yo'nalishlar asosida tasniflash mumkin. Birinchidan, yoshlarni ajdodlarimiz, buyuk zotlarning bosib o'tgan yo'li, ularning tarbiyaviy xarakterdagi fikrlari jamlangan maqolalar. Ikkinchidan, axloq mavzusining ustuvorligi, ya'ni bunday maqolalarda yoshlar tarbiyasi hayotiy holatlar bilan bog'liq holda o'rganilganligi ko'zga tashlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Колесниченко А.В. Использование исследований аудитории в управлении периодическим изданием: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007. – С. 15.
2. Колесниченко А.В. Использование исследований аудитории в управлении периодическим изданием: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2007. – С. 16.
3. Арал. 1992. 3-сан. 27 б.
4. Тертычный А.А. Жанры периодической печати / А.А. Тертычный. – Аспект Пресс. - Москва. – 2000. – с. 35.
5. Арал кызлары. 1995. 2-4-санлар.
6. McQuail D. Mass Communication Theory. London: Sage, 2000. P.90.
7. Саза журналы. 2018. 11-сан. (104).